
Loginės Petro Vianos tezės

Vytis Valatka

*Lietuvos filosofijos ir
sociologijos institutas
Saltoniškių g. 58,
LT-2600*

Straipsnyje aptariamos Vilniaus jėzuitų kolegijos moksleivių logikos disputų tezės, parengtos 1576–1578 m., vadovaujant šios kolegijos filosofijos profesoriui Petrui Vianai. Kitaip sakant, analizuojamos šiose tezėse pasiūlytos logikos statuso, universalijų, Aristotelio kategorijų ir postpredikamentų, mokslo ir tikėjimo santykio su žinojimu koncepcijos. Prieinama prie išvados, kad aukščiau paminėtoms tezėms būdingas antrosios scholastinės filosofijos eklektizmas.

Raktažodžiai: Aristotelio kategorijos ir postpredikamentai, universalijos, mokslo ir tikėjimo santykis, tomizmas, eklektizmas, antroji scholastika

---

IVADAS

Čia nagrinėjamos Vilniaus jėzuitų kolegijos moksleivių logikos disputų tezės, parengtos vadovaujant šios kolegijos filosofijos profesoriui Petrui Vianai (*Petrus Viana, Pedro Viana*). Būtina pabrėžti, kad minėtos tezės iki šiol dar nesulaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio. Tiesa, R. Plečkaitis „Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių“ pirmajame tome glaustai pristatė šiuos vienus pirmųjų filosofinės minties Lietuvoje šaltinių, o antologijoje „Filosofija Vilniaus universitete 1579–1832“ randame minėto autoriaus išverstus vieno Vianos tezių rinkinio fragmentus¹. Be to, filosofinei Vianos kūrybai skirtame straipsnyje lenkų filosofijos istorikas R. Darowskis yra kiek plačiau aptaręs loginį šio scholasto palikimą². Tačiau šio autoriaus pateiktas loginių Vianos tezių aptarimas tėra vien trumpas jų atpasakojimas, stokoiantis gilesnės analizės bei tiriamosios medžiagos susiejimo su to meto europinės scholastinės filosofijos kontekstu. Net ir pripažindamas, kad „filosofinė Vianos veikla nėra tinkamai išnagrinėta“ [1: 148], Darowskis šio scholasto logikos tezių pristatymui teskiria vieną puslapį. Kodėl minėtos tezės nesulaukė platesnių bei giles-

nių tyrinėjimų? Manytume, jog pagrindinė tokios dėmesio stokos priežastis yra Vianos užimama vieta scholastikos istorijoje. Mat nors ir būdamas solidi scholastinės filosofijos Lietuvoje figūra, Viana savąja kūryba ir įtaka neprilygsta savo amžininkui Martynui Smigleckiui (Marcin Śmiglecki), bene vieninteliam šios filosofijos atstovui, pelniusiam tarptautinį pripažinimą. Tad natūralu, kad esminis tyrinėtojų dėmesys yra skiriamas būtent pastarajam scholastui. Kita vertus, Vianos tezės kaip vieni iš pačių seniausių mums žinomų Lietuvos filosofijos istorijos šaltinių³ neabejotinai nusipelno išsamesnės analizės. Šis straipsnis kaip tik ir yra kuklus tokios analizės bandymas.

BENDROJI TEZIŲ CHARAKTERISTIKA

Svarbu pasakyti, kad Vilniaus jėzuitų kolegijoje ir vėliau Vilniaus universitete vykę filosofiniai disputai buvo dvejopo pobūdžio. Vieni jų vykdavo kiekvieną studijų metų šeštadienį (*sabbativa philosophorum*) iš vienos ar kitos dėstomos scholastinės filosofijos disciplinos. Platesnės apimties disputai buvo rengiami mėnesio pabaigoje (*menstrua philosophorum*). Minėtų disputų tezės neretai būdavo išspausdinamos. Būtent šios „kasmėnesinės tezės“ kaip tik ir yra straipsnio tyrimo objektas.

Būtina paminėti, kad nė vienas Vianos tezių rinkinys nėra skirtas vien tik loginei problematikai.

---

¹ R. Plečkaitis, Vijana Petras, *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai*, t. 1: *Feodalizmo laikotarpis*, p. 317–319, Vilnius: Mintis, 1980; Petras Vijana, *Filosofijos teiginiai iš visos Aristotelio filosofijos ypač keblių vietų* (fragmentai; vertė R. Plečkaitis), *Filosofija Vilniaus universitete 1579–1832*, Vilnius: Mintis, 1979, p. 21–27 (19–20 šios antologijos puslapiuose R. Plečkaitis trumpai pristato Vianos biografiją ir pažiūras).

² R. Darowski, Piotr Viana SJ (1549–1609) i jego działalność filozoficzną w Polsce, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1978, t. 23, s. 35–53. Vėliau šis Darovskio straipsnis tapo jo studijos „Filosofija Lenkijos jėzuitų kolegijose XVI a.“ dalimi.

³ Štai 1576 m. Vilniuje išspausdintos Vianos loginės tezės yra antras pagal senumą iš šiuo metu disponuojamų filosofinės minties Lietuvoje šaltinių. Pirmesniu už jį tėra laikytinos Vianos pirmtako Vilniaus jėzuitų kolegijos profesoriaus Johno Hay tezės iš Aristotelio filosofijos, išleistos Krokuvoje 1574 m.

Loginės tezės čia išspausdintos greta fizikos, metafizikos ar netgi teologijos bei retorikos teiginių. Štai seniausios moksleivių filosofinių disputų tezės, parengtos vadovaujant Vianai, yra 1576 m. Vilniuje išleisti teologijos ir logikos teiginiai. Logikai šiame teiginių rinkinyje skirta 12 tezių, sudarančių 7 puslapius. Minėtose tezėse bendriausiais bruožais aptariamasi Aristotelio kategorijos, arba predikamentai. Scholastinės logikos problematikai priskirtini dar du Vianos filosofinių tezių rinkiniai. Pirmasis iš jų yra teologijos, filosofijos ir retorikos teiginiai, išleisti Vilniuje 1577 m. Filosofijai čia skiriama 12 tezių, išdėstytų 6 puslapiuose. Jose aiškinamas Aristotelio postpredikamentas judėjimas, kiekybės kategorija, šios kiekybės modusas begalybė ir vieta kaip šios kategorijos rūšis. Antrasis Vianos filosofinių tezių rinkinys yra teiginiai iš visos Aristotelio filosofijos, išspausdinti Vilniuje 1578 m. Logikai šiame rinkinyje skirtos 5 tezės, apimančios kiek daugiau nei vieną puslapį. Šiose tezėse aiškinamas logikos statusas, interpretuojamos universalijos, kalbama apie samprotavimą, įrodymą ir mokslą, nagrinėjamas žinojimo bei tikėjimo santykis. Visų aukščiau minėtų filosofinių Vianos tezių originalai yra Lenkijoje, Kurniko miesto bibliotekoje, o Vilniaus universiteto biblioteka turi jų fotokopijas. Tirdamas tezes, šių eilučių autorius rėmėsi būtent tomis fotokopijomis.

Būtina pabrėžti, kad visų aukščiau minėtų, lygiai kaip ir kitų Vilniaus jėzuitų kolegijos moksleivių bei Akademijos studentų filosofinių disputų tezių, autorystės klausimas lieka atviras. Mat neįmanoma tiksliai nustatyti, kieno – filosofijos profesoriaus ar moksleivių indėlis į minėtų tezių rengimą yra didesnis. Todėl turbūt nereikėtų sutikti su R. Darowskio, tvirtinusi, jog būtent vieną ar kitą filosofinę discipliną dėstęs profesorius kaip tik ir buvo vienintelis ir nenuginčijamas tezių autorius, nes „disputuose dalyvavę moksleiviai po dvejų ar trejų studijų metų dar nebuvo pakankamai pasirengę, kad galėtų savarankiškai parašyti tezes ir [šiose tezėse] reprezentavo vien savojo mokytojo pažiūras“ [1: 93]. Mat būtų išties sunku patikėti, kad trejų ar netgi dvejų metų studijų laikotarpis nėra pakankamas savarankiškai suformuluoti tezes iš klausomo ar išklausyto kurso. Tai šių eilučių autorius gali tvirtinti remdamasis savo paties akademinio studijų patirtimi. Tad ieškodami atsakymo į moksleivių filosofinių tezių autorystės klausimą, apsistosis prie nuomonės, jog šios tezės buvo kolektyvinės – tiek filosofijos profesoriaus, tiek pačių moksleivių kūrybos vaisius, prie kurio subrandinimo turbūt labiau buvo prisidėjęs filosofijos dėstytojas.

Kokie yra esminiai Vianos loginių tezių bruožai? Pirmia, šios tezės priskiriamos scholastinės logikos

daliai, kuri buvo vadinama didžiąja logika, arba tiesiog logika. Mat scholastinė logika paprastai susidėdavo iš dviejų disciplinų: dialektikos, arba mažosios logikos, ir minėtos didžiosios logikos. Pirmoji iš jų buvo taisyklingo mąstymo teorija – tam tikras šiuolaikinės logikos atitikmuo. Tuo tarpu antrąją discipliną turėtume laikyti scholastine pažinimo teorija, tyrusia bendrąsias ir būtinąsias pažinimo sąlygas. Loginėse Vianos tezėse nagrinėjamas pačios logikos statusas, interpretuojamos universalijos, Aristotelio kategorijos bei postpredikamentai, kalbama apie samprotavimą, įrodymą ir mokslą, aiškinamas žinojimo bei tikėjimo santykis. Visa tai yra didžiosios logikos objektai, tad akivaizdu, jog minėtąsias tezes privalome priskirti būtent didžiąjai logikai. Kita vertus, kaip priklausančios didžiosios logikos disciplinai, Vianos tezės yra ne kas kita kaip loginių Aristotelio bei Porfirio traktatų komentarai. Kitaip sakant, minėtų tezių pavidalu Vianos vadovaujami moksleiviai pateikė teiginius iš Aristotelio „Kategorijų“, traktato „Apie aiškinimą“, pirmosios bei antrosios „Analitikos“ ir Porfirio „Įvado“, aiškinančio Aristotelio kategorijas.

Antra, tezės parašytos nesinaudojant scholastinio tyrimo metodu, kurį galėtume įvardyti kaip iš anksto žinomų teiginių įrodinėjimą scholastinės filosofijos autoritetų argumentais. Mat šis metodas buvo neišvengiamas scholastinės filosofijos veikaluose bei paskaitų kursuose, kurių autoriai, gindami savąją poziciją vienu ar kitu klausimu, privalėjo pateikti kuo daugiau minėtos pozicijos priešininkų bei ją aprobačiusių scholastikos autoritetų argumentų. Tuo tarpu filosofines tezes galėtume pavadinti įvadu į studentų disputus, kuriuose kaip tik ir buvo skelbiami kontrargumentai bei argumentai šių tezių atžvilgiu. Jokia išimtis čia nėra ir Vianos tezės, kuriose taip pat dažniausiai nerandame argumentų.

Trečia, Vianos tezes turėtume priskirti jau nebe klasikinei, o vadinamajai antrajai scholastikai. Ši XVI–XVII a. gyvavusi scholastika skyrėsi nuo pirmakės eklektiniu filosofavimo pobūdžiu. Mat klasikinėje scholastinėje filosofijoje galime išvėlgti atskiras filosofines sistemas bei sroves (augustinizmą, tomizmą, škotizmą, okamizmą ir kt.). Tuo tarpu antrojoje scholastikoje neberasime griežtos diferenciacijos – šios scholastikos autoriai savo darbuose paprastai jungė įvairių scholastikos autoritetų pažiūras, neretai papildydami jas kai kuriomis Renesanso ir naujųjų amžių filosofijos bei gamtotyros idėjomis. Tokią eklektiką pastebime ir loginėse Vianos tezėse. Tiesa, minėtų tezių eklektizmą turėtume laikyti minimaliu. Mat kaip pamatysime šio straipsnio eigoje, Vianos tezėse dominuoja tomistinė pozicija, „patobulinta“ kai kuriomis Dunso Škoto bei kitų scholastikos autoritetų idėjomis.

LOGIKOS SAMPRATA

Scholastinėje filosofijoje galime atrasti keletą logikos statuso interpretacijų. Tomistų ir škotistų tvirtinimu, logika priskiriama teoriniams mokslams, atrandantiems tiesą apie įvairias realybės vietas. Vieni teoriniai mokslai (fizika, metafizika) analizuoja išorinę tikrovę, tuo tarpu logikos mokslas, susitelkiantis ties esminiais žmogaus mąstymo veiksmų požymiais bei rūšimis, priklauso tiems teoriniams mokslams, kurių objektas yra žmogui imanentiška realybė. Priešingos nuomonės laikėsi Viljamo Okamo pasekėjai. Jie teigė, kad logika, pateikianti tiesos kriterijus ir būtinas teisingo pažinimo sąlygas, yra grynai praktinis mokslas, savomis taisyklėmis bei dėsniais nukreipiantis žmogaus mąstymą teisinga linkme. Kitaip sakant, logika nuo teorinių mokslų skiriasi tuo, kad pastarieji pasiekia aiškų, tikslų ir būtiną įvairių tikrovės rūšių pažinimą, tuo tarpu logika formuluoja būtinas tokio pažinimo sąlygas ir būtent dėl to yra priskiriama praktiniams mokslams, pateikiantiems įvairių žmogaus veiklos formų (mąstymo, elgesio, valstybės valdymo ir kt.) taisykles. Alternatyvą minėtoms pozicijoms siūlė nuoseklių aristotelininkų pažiūra, teigusi, jog logika nepriklauso nei teorinio, nei praktinio mokslo sričiai, ir apskritai logikai negalima pripažinti mokslinio žinojimo statuso. Mat bet koks į moksliskumą pretenduojantis pažinimas privalo tirti ką nors iš tikrovės. Tuo tarpu logikos objektas nėra nė viena iš būties rūšių: logika apsiriboja būtinu bet kurios tikrovės srities pažinimo sąlygų formulavimu⁴. Vadinasi, logika tėra bendras mokslų įrankis, apimantis bet kuriam mokslui privalomas taisyklingo ir teisingo mąstymo taisykles, kurių laikydamiesi mokslai galėtų pasiekti aiškų, tikslų ir tikrą Dievo ir jo sukurto pasaulio pažinimą.

Vianos loginiuose teiginiuose logikos statuso problemai tėra skiriama vos pora tezių. Tačiau net ir tokios siauros apimties medžiagos visiškai pakanka, kad galėtume restauruoti esminius Vianos pateikiamos logikos statuso koncepcijos bruožus. Šio scholasto teigimu, „daugelis iškelia klausimą, ar logiką reikėtų priskirti mokslams tikrąja šio žodžio prasme“ [8: tezė (toliau – t.) 56]. Vianos tezės pateikia

teigiamą atsakymą į šį klausimą: „Logika yra mąstymą tiriantis mokslas (*scientia rationalis*), samprotavimo srityje atskiriantis teisingus dalykus nuo klaidingų“ [ten pat]. Kitaip sakant, logika yra mokslas, diktuojantis taisyklingo ir teisingo mąstymo sąlygas. Tiesa, loginėse Vianos tezėse nėra tiesiogiai pasakoma, kuriems – teoriniams ar praktiniams mokslams priskiriama logikos disciplina. Tačiau kadangi logika čia suprantama kaip mokslas, vadovaujantis žmogaus mąstymo veiksams, neabejotina, kad Viana logiką laikė praktiniu mokslu.

Kita vertus, tezės pripažįsta logikai ir bendrojo mokslų įrankio statusą. Vianos teigimu, „kadangi [logika] yra visų galimų mokslų įrankis bei instrumentas, neabejotina, kad be jos pagalbos negalima pasiekti jokio tvirto mokslinio žinojimo“ [8: t. 57]. Taigi tezėse pateikiamas eklektinis logikos statuso aiškinimas, jungiantis aristotelinę „bendrojo mokslų įrankio“ poziciją ir okamistinę logikos kaip praktinio mokslo koncepciją.

O kaip Vianos tezėse buvo interpretuojamas logikos mokslo objektas? Scholastinėje filosofijoje nusistovėjo dvejopas logikos objekto supratimas. Škotistinis-okamistinis požiūris tvirtino, kad logikos objektas yra proto sukurti esiniai (*entia rationis*) kaip pažinimo įrankiai. Šie proto esiniai čia buvo suprantami kaip Porfirijo predikabiliai, loginio kvadrato taisyklės, silogizmo figūros ir kiti žmogaus proto konstruktai, nukreipiantys realios būties sričiai priklausančius intelekto veiksmus tinkama linkme. Tuo tarpu Tomo Akviniečio pažiūra teigė, kad logikos objektas yra ne proto būty, o realūs esiniai. Pastarieji čia buvo suprantami kaip žmogaus intelekto veiksmas, kiek jie atitinkamų taisyklių rėmuose yra nukreipiami į teisingą tikrovės pažinimą. O minėtos taisyklės, išlaikydamos pažinimo instrumentų statusą, čia laikomos ne logikos objektu, o būtinomis šio objekto kaip taisyklingo žmogaus mąstymo sąlygomis.

Logikos objekto klausimu Viana pasirinko škotistinę-okamistinę pažiūrą, šios disciplinos objektu laikantią proto esinius kaip tinkamai atliekamų intelekto veiksmų taisykles ir principus. Tiesa, Vianos teiginių rinkiniuose esant vos vienai minėtą klausimą gvildenančiai tezei, logikos objekto problema čia nesulaukia platesnės bei gilesnės eksplikacijos. Ir vis dėlto turimos medžiagos visiškai pakanka, kad prietume prie išvados, jog Viana teisingu laikė būtent škotistinę-okamistinę logikos objekto aiškinimą. Štai, Vianos tvirtinimu, „kadangi [logika] yra visų pasiekiamų mokslinių žinojimų įrankis bei instrumentas, neabejotina, kad be jos pagalbos niekas negali pasiekti jokio tvirto mokslinio žinojimo, o tai, kad šios [logikos] objektas yra proto sukurtas esinys, laikome labiausiai tiesą atitinkančiu požiūriu“ [8: t. 57]. Vadinasi, Viana logikos objektu laikė pažinimo instrumentus kaip žmogaus mąstymui vadovaujančias tai-

⁴ Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad ši aristotelinė pozicija prieštarauja pačiai sau. Mat jei logika nustato bendrąsias ir būtinas pažinimo sąlygas, tai jos objektu yra žmogaus mąstymas kaip viena iš realybės rūšių. Tačiau aristotelinio požiūrio atstovų tvirtinimu, ši mentalinė tikrovė yra ne logikos, o gamtos filosofijos objektas. Mat kadangi žmogaus mąstymas yra atskira fizinės būties (*ens physicum seu ens naturale*) rūšis, tai būtent fizikai priklauso esminių šio mąstymo savybių bei pastarojo rūšių analizė. Tuo tarpu logika formuluoja būtinas taisykles, kurių rėmuose žmogaus mąstymas tegali pasiekti savo tikslą – atrasti tiesą apie įvairias būties sritis.

sykles ir principus, kurie buvo suprantami kaip protinės būtybės.

UNIVERSALIJŲ AIŠKINIMAS

Vianos loginėse tezėse aptinkame ir savitą bendrųjų daiktinių prigimtinių koncepciją. Vianos teigimu, „...kartu su Aristotelium ir kitais mokyčiausiais vyrais manome, jog universalijos egzistuoja daiktuose ir yra ne tik [bendrieji] vardai bei sąvokos, bet ir tam tikros prigimtys, pažymimos sąvokomis...“ [8: t. 58]. Tad atrodytų, kad tezėse išreiškiama aristotelinio nuosaikaus realizmo pozicija, tvirtinanti, jog bendrybė egzistuoja tiek individualiuose daiktuose kaip pastarųjų esmė arba prigimtis, tiek po daiktų, tai yra žmogaus intelekto kaip šių daiktų esmę reprezentuojanti sąvoka bei terminas. Tačiau iš tikrųjų Vianos požiūrio negalima sutapatinti su nuosaikaus realizmo koncepcija, nes pastaroji kalba apie realų universalijų egzistavimą atskirybėse. Tuo tarpu tezėse tvirtinama, kad vien tik žmogaus intelektas abstrahuoja bendrąsias prigimtis nuo atskiribių, ir „... jokia prigimtis negali būti laikoma universalia prieš intelekto veiksmą“ (... *nec ante operationem intellectus aliqua natura universalis dici potest*) [ten pat]. Kitaip sakant, nepripažįstama, kad bendroji prigimtis galėtų realiai egzistuoti savuosiuose individuose – realaus esinio statusas atskirybėse priskiriamas vien individualiai prigimčiai. Tuo tarpu universalija tėra protu suvokiamas esinys, neturintis jokios egzistencijos iki intelekto akto. Kita vertus, ši universalija, skirtingai negu sąvoka ar bendrasis terminas, negali būti laikoma intelekto sukurta būtimi. Bendroji prigimtis čia suprantama kaip atskirybėse esanti prigimtis, kurią mąstymas abstrahuoja nuo ją individualizuojančių sąlygų ir šitaip atitrauktą pažįsta.

Taigi Vianos negalėtume pavadinti nuosekliu nuosaikiu realistu. Jo tezėse pristatytą universalijų koncepciją veikiau turėtume laikyti eklektiniu požiūriu, t. y. tarpiniu variantu tarp nuosaikaus realizmo bei konceptualizmo, jungiančiu atskirus abiejų šių universalijų teorijos variantų aspektus. Mat kartu su nuosaikaus realizmo atstovais šis scholastas tvirtino, kad universalijos egzistuoja daiktuose. Tačiau tezėse nepripažįstamas realus bendrųjų prigimtinių buvimas atskirybėse. Vianos įsitikinimu, universalija egzistuoja atskiribių daugyje tik tiek, kiek ji yra suvokiama mąstymu – vien intelektas tegali daiktuose esančią prigimtį abstrahuoti nuo ją individualizuojančių sąlygų ir paversti šią prigimtį viena ir ta pačia kiekviena individe. Kita vertus, drauge su konceptualistais Viana teigė universalijų buvimą intelekto. Tačiau jis nesutiko, kad bendrajai prigimčiai būtų priskirtas vien tik sąvokos ar bendrojo termino statusas. Mat tiek sąvoka, tiek terminas tėra daiktuose esančios bendrosios prigimties reprezentacija, sukur-

ta paties intelekto. Tuo tarpu universalija mąstyme egzistuoja ne tik kaip pastarojo kūrinys, bet ir kaip šio mąstymo objektas – pati daiktuose esanti prigimtis, kurią intelektas atitraukia nuo individualumo ir šitaip abstrahuotą suvokia. Būtina pastebėti, kad šis „tarpinis“ universalijų koncepcijos variantas antroje scholastikoje buvo gana populiarus. Žymiausias minėtos pozicijos atstovas buvo vienas iškiliausių antrosios scholastinės filosofijos autorių Fransisco Suarez'as, teigęs, kad „universalio prigimties vienovė, tiek kiek ji yra universalio, nėra reali ir ji neaptinkama daiktuose, kiek pastarieji egzistuoja realiame pasaulyje iki bet kurio intelekto atliekamo veiksmo“ [7: disp. 6, sec. 2, 13, p. 133]. Kita vertus, „tarpinės“ pozicijos laikėsi ir Vianos amžininkas Martynas Smigleckis, tvirtinęs, kad „universalijos <...> egzistuoja daikte ir intelekto, kadangi jos pritaikytos būti daikte tiek, kiek šis daiktas yra intelekto objektas“ [6: zeszyt (toliau – z.) 1, 60].

ARISTOTELIO KATEGORIJŲ INTERPRETACIJA

Scholastinėje filosofijoje nusistovėjo dvejopas Aristotelio kategorijų, arba predikamentų, aiškinimas. Porfyriškasis-tomistinis požiūris kategorijas, lygiai kaip ir Porfirio predikabilus, laikė vien žodiniiais ir mentaliniais konstruktais, neturinčiais jokio atitikmens tikrovėje. Kitaip sakant, bendriausios daiktų giminės čia buvo suprantamos kaip pirmąjį intelekto veiksmą teisinga linkme nukreipiantys protiniai esiniai – būtini pažinimo instrumentai, kurių rėmuose tegalima pasiekti mokslinį pačių įvairiausių tikrovės pusių pažinimą. Tuo tarpu škotistinės pozicijos atstovai kategorijoms priskyrė realios būties statusą. Jų manymu, predikamentai yra formalūs pačių daiktų apibrėžtumai (*formalitates*), t. y. tikrovės daiktuose esančios prigimtys, abstrahuotos nuo sąlygų, paverčiančių minėtasias prigimtis individais, rūšimis bei žemesnėmis giminėmis. Kitaip sakant, predikamentai čia buvo suprantami kaip bendriausios realiai egzistuojančių daiktų prigimtys. Štai substancijos kategoriją škotistinė pozicija suprato kaip realia būtimi disponuojančių individualių substancijų bendriausią prigimtį, besiskiriančią nuo šių substancijų rūšių bei individualių skiriamųjų požymių vien formaliai.

Loginėse Vianos tezėse nerandame tiesioginio atsakymo į klausimą, kurios iš minėtų pozicijų laikėsi pats tezių autorius. Mat bendrais bruožais pristatydamas kategorijas, Viana jas teįvardija kaip „dešimtį aukščiausiųjų giminių“ ir pabrėžia jų išskirtinę reikšmę pažinimo procese [9: t. 1]. Tačiau vis dėlto turime pagrindą tvirtinti, jog minėtąją scholastą reikėtų priskirti prie tomistinės pažiūros pasekėjų. Mat kaip jau minėjome, Viana logikos objektu laikė būtent proto esinius. O aukščiausios daiktų giminės kaip neatskiriama logikos turinio dalis kaip tik ir turėtų

priklausyti šiai žmogaus proto sukonstruotų pažinimo įrankių klasei. Priešingą požiūrį išreiškė iškilusi Vianos amžininkas Smigleckis. Pastarojo tvirtinimu, dešimt aukščiausių giminių yra realios būtytys, nes „predikamentų definicijos, skirstymai bei savybiniai požymiai tinka (*conveniunt*) šiems predikamentams tiek, kiek pastarieji yra tam tikros realios prigimtys, todėl čia [t. y. Aristotelio „Kategorijose“. – Aut. past.] yra tiriami predikamentai, kiek jie yra tam tikros realios prigimtys“ [6: z. 1, 154].

Aptardamas pirmąją kategoriją – substanciją, Viana nepasako nieko svarbesnio. Jis tepateikia tradicinę substancijos skirstymą į pirmąją ir antrąją substancijas bei išvardija šiai kategorijai dar paties Aristotelio priskirtas savybes: sugebėjimą įgyti priešingus atsitiktinius požymius, neturėjimą jokio subjekto kaip savosios egzistencijos šaltinio ir t. t. Tuo tarpu tezėse pateikiamas kiekybės predikamento aiškinimas yra daug reikšmingesnis: čia Viana ištraukia į scholastinę disputą, ieškančią atsakymo į klausimą, kokia yra kiekybės prigimtis, arba formalioji tvarka (*ratio formalis quantitatis*). Antroje scholastikoje pastebime tris esmines kiekybės prigimties interpretacijas. Škotistinė pozicija teigė, jog kiekybės esmė yra jos dalomumas (*divisibilitas*). Kitaip sakant, kiekybė pagal savo prigimtį yra esinys, dalomas į elementus, iš kurių jis pats ir susideda. Kita scholastinės filosofijos autorių dalis sekė Albertu Didžiuoju ir Tomu Akviničiu, laikiusiais kiekybės prigimtimi šio predikamento išmatuojamumą (*mensurabilitas*). Tuo tarpu Fonsekos ir Pauliaus Soncino pasekėjai skelbė, jog savosios esmės požiūriu kiekybė yra esinys, sudarytas iš atskirų dalių, iš kurių kiekviena yra už bet kurios kitos bei nėra pastarosios apimama. Viana pasirinko būtent šią kiekybės prigimties koncepciją. Jo teigimu, „... ginčydamiesi turime laikytis tokios nuomonės, kad jei tarpusavyje sugretinami [kiekybės] dalomumas ir išmatuojamumas, tai kiekybės esmė yra pats dalomumas, tačiau jei ginčijantis norima išsiaiškinti, kas yra kiekybės prigimtis absoliučia prasme, tai formali [kiekybės] tvarka bus ne kas kita kaip tai, jog [kiekybė] susideda iš dalių...“ [9: t. 5]. Ir būtent iš šio esminio kiekybės integralumo išplaukia pastarosios dalomumas, išmatuojamumas bei kiti savybiniai požymiai [ten pat]. Juk kiekybė yra daloma bei išmatuojama vien dėl to, kad susideda iš elementų, į kuriuos yra daloma ir kurių pagrindu matuojama. Šią Vianos reprezentuojamą poziciją ginčijo Martynas Smigleckis, nepripažinęs nė vienos iš aukščiau paminėtų kiekybės formaliosios tvarkos koncepcijų. Mat Smigleckio įsitikinimu, esmine kiekybės ypatybe privalo būti laikomas šios kategorijos tįsumas (*extensio*), nes „tįsumas yra priežastis visų [savybių], kurios yra priskiriamos kiekybei: dalomumo ir t. t.“ [6: z. 1, 223]. Kitaip sakant, kiekybė pasižymi dalomumu, išmatuojamumu ir yra

sudaryta iš atitinkamų viena už kitos esančių dalių tik tiek, kiek jai yra būdingas ekstensyvumas⁵.

Vianos tezėse analizuojama ne tik kiekybė kaip tokia, bet ir šios kategorijos modusas begalybė (*infinitum*) bei vieta (*locus*) kaip viena iš kiekybės rūšių. Aptardamas begalybės modusą, Viana ieško atsakymo į klausimą, ar Dievo sukurtoje Visatoje egzistuoja ar bent jau gali egzistuoti begalinė kiekybė. Scholastinėje filosofijoje buvo išskiriamos dvi begalybės rūšys: aktualioji bei potencialioji begalybė. Pirmoji buvo suprantama kaip begalinė kiekybė, kurios kūrimo procesas jau yra užbaigtas ir kuri apima aktualiai egzistuojančias begalines dalis. Tokios begalybės pavyzdžiu galėtų būti be galo tęsiama linija. Tuo tarpu potenciali begalybė buvo apibrėžiama kaip kiekybinė visuma, neturinti aktualiai egzistuojančių begalinių dalių ir kuri yra begalinė tik tiek, kiek jos dalys yra viena po kitos. Šios begalinės sekos pavyzdžiu gali būti natūrinių skaičių aibė. Scholastai neabejojo, kad aktualios begalybės statusą privalu priskirti Dievui kaip visagalei bei visokeriopai tobulai esybei. Tačiau buvo nesutariama, ar aktualiąją begalybę galime atrasti Dievo sukurtame pasaulyje. Tomistinis požiūris neigė tokią galimybę teigdamas, jog aktuali begalybė yra visokeriopos tobulybės atributas, o pastarąją disponuoja vienintelis Dievas. Tad Visatoje teegzistuoja potenciali begalybė kaip be galo tęsimas materialijų daiktų skaičius. Tuo tarpu Dunso Škoto pasekėjai laikėsi priešingos nuomonės, tvirtinančios, kad pasaulyje atrandama aktuali begalybė. Mat kadangi kiekvieną kūną galima padidinti dvigubai, trigubai ir taip iki begalybės, vadinasi, kiekvienas kūnas gali būti ir netgi yra aktualiai begalinis.

Šiame scholastiniame dispute dėl aktualios begalybės Viana pasirinko tomistinę poziciją. Jo teigimu, „aiškių aiškiausia, jog jokia [tįsios kiekybės ar skaičiaus ribų neturinti begalybė] nėra aktualiai duota šioje daiktų Visatoje, kokia [begalybe] būtų jokiais ribomis neaprežtas kontinuumas ar skaičius, jeigu pastarieji priklausytų šio pasaulio mechanizmui“ [10: t. 5]. Tad daiktų pasaulyje nėra galima nei tolydi, nei diskreti aktuali begalybė. Vianos įsitikinimu, priešingas požiūris prieštarauja tiesai ir yra visiškai absurdiškas. Tuo tarpu potenciali begalybė yra duota Visatoje tiek kontinuumo, tiek diskrečios

⁵ Ir vis dėlto Smigleckio požiūrį labai sunku atskirti nuo Vianos pasirinktos pozicijos. Mat Smigleckio įsitikinimu, kiekybės tįsumas yra tam tikra tos kiekybės dalių tarpusavyje išsidėstymo tvarka, dėl kurios tos dalys yra viena už kitos, pratęsdamos viena kitą, lygiai kaip žmogaus kūne galva yra pratęsiama kaklu, kaklas – krūtine ir t. t. [6: z. 1, 224]. O tarp tokios sudedamųjų dalių tarpusavyje išsidėstymo tvarkos, dėl kurios tos dalys yra viena už kitos, ir būtent dėl tokių viena už kitos esančių dalių turėjimo labai sunku įžvelgti kokią nors esminį skirtumą.

kiekybės pavidalu [ten pat]. Tiesa, Viana neišvardija fiziniame pasaulyje egzistuojančios potencialios begalybės rūšių, tačiau remdamiesi paties Tomo Akviniečio pozicija galime spėti, kad viena iš minėtos begalybės formų yra be galo tęsiamas daiktų skaičius.

Taigi Viana aktualios begalybės egzistenciją laiko prieštaraujančia natūraliai daiktų tvarkai. Kita vertus, tezėse iškeliamas klausimas, ar visagalis Dievas gali pakeisti tokią daiktų tvarką, sukurdamas šią begalybę. Viana pateikia neigiamą atsakymą į šį klausimą. Jo manymu, net ir esant Dievui visagaliui Visatoje negalima aktuali begalybė [10: t. 6]. Ir tai jokiū būdu nereiškia, kad tokios begalybės negalintis sukurti Dievas dėl to praranda savo „dieviškąsias ir visiškai neišsemiamas galias“. Atvirkščiai, negalėjimas sukurti aktualios begalybės kaip tik išsaugo aukščiausią Dievo tobulumą, nes, Vianos teigimu, ši negalėjimą skelbiantys autoriai suvokia, kad, „laikydami priešingos nuomonės, jie atimtų iš Dievo didelę jo galybės dalį“ [ten pat]. Matome, kad tezėse griežtai laikomasi tomistinio požiūrio, pagal kurį aktuali begalybė yra visokeriopos tobulybės atitikmuo ir dėl to dieviškosios būties prerogatyva. Šis požiūris neleidžia priskirti aktualios begalybės Dievo kūriniais, nes tokiu atveju pastarieji imtų kėsintis į tik jų kūrėjui priklausančią visokeriopo tobulumo statusą.

Kalbėdamas apie vieną kiekybės variantų – vietą, Viana tampa dar vieno, scholastinio, ginčo dalyviu. Šiame ginče buvo bandoma apibrėžti minėtos vietos statusą. Tomistinė pažiūra tvirtino, kad vieta ir paviršius (*superficies*) yra skirtingos kiekybės predikamento rūšys. Mat vieta kaip kūną supanti nejudanti riba yra ir jos apimamo kūno matas (*mensura*), nes šio kūno paviršius turi tiek dalių, kiek jų turi ši kūną supanti vieta. Vadinas, vieta savosios esmės požiūriu suprantama kaip kiekybė, dėl kurios galime išmatuoti jos apimamo kūno paviršių. Tuo tarpu paviršius laikomas kiekybe, kuri, nebūdama kitos kiekybės matas, pati gali būti išmatuojama vietos kiekybe. Tad buvimas kitos kiekybės matu ir yra tas rūšinis požymis, paverčiantis vietą skirtinga kiekybės rūšimi nei paviršius. Priešingos nuomonės laikėsi Dunso Škoto pasekėjai. Jų teigimu, vieta ir paviršius privalo būti priskirti tai pačiai kiekybės rūšiai. Mat vieta pagal savo prigimtį yra pats paviršius, įgijęs atsitiktinį požymį, kuris yra ne kas kita kaip sugebėjimas išmatuoti kitą paviršių. Taigi vieta skiriasi nuo paviršiaus tik atsitiktine savybe, kuri yra nepakankama atskirai rūšiai sukurti. Šiame dispute dėl vietos statuso Viana lieka ištikimas tomistiniam požiūriui. Štai pateikdamas tolydžios kiekybės giminių sąrašą, šis scholastas į jį įtraukia tiek paviršių, tiek vietą [9: t. 4]. Kitoje tezėje Viana tvirtina, jog „... būtina pabrėžti, kad vietos negalima priskirti jokiai

kitai kategorijai, tik kiekybei, nes [vieta] yra atskira [kiekybės] rūšis...“ [10: t. 8]. Matome, kad tezėse tvirtinama, jog vieta yra kitokia kiekybės rūšis nei paviršius. Priešingą nuomonę išreiškė Vianos amžininkas Smigleckis, savąją poziciją parėmęs aukščiau nurodytais argumentais.

Tezėse pateikiamoje vietos koncepcijoje pastebimos ir okazizmo apraiškos. Štai kalbėdamas apie natūralią daiktų tvarką, pagal kurią vienas ir tas pats daiktas tuo pačiu metu gali būti tik vienoje vietoje, Viana padaro vieną išlygą. Scholasto žodžiais tariant, „kad ir kaip vienas ir tas pats kūnas natūraliu būdu negalėtų tuo pat metu būti dviejose vietose, vis dėlto neneigiamame, kad dėl dieviškosios galios veikimo šitai gali atsitikti“ [10: t. 12]. Šis Vianos teiginys artimas Viljamo Okamo pozicijai, skelbusiai jokiems apribojimams nepaklūstančią dieviškąją Valią, galinčią bet kurią akimirką keisti net ir savo pačios nustatytas gėrio ir blogio normas. Nepaisant viso to, Vianos negalėtume pavadinti nuosekliu okazistu, nes tam tikrose srityse apriboja dieviškosios Valios veikimą, kaip antai neleidžia jai fiziniame pasaulyje sukurti aktualios begalybės.

Vianos tezėse solidžią vietą užima ir santykio kategorijos analizė. Pirmiausia minėtasis scholastas realų santykį atskiria nuo santykio, kuris yra proto veiklos rezultatas. Realiau Viana laiko tokį santykį, kuris egzistuoja esant realiam pagrindui, o pastarajame santykis tegali egzistuoti tik dėl atsitiktinių požymių, kurių vienas yra pačiame santykio pagrinde, o kitas – to paties santykio termine [9: t. 7]. Antai baltos tvoros panašumas į baltą sieną yra realus santykis, nes būdingas realiam subjektui tvorai, o šioje realioje tvoroje panašumo santykis egzistuoja tik dėl atsitiktinės baltumo savybės, būdingos tiek tvorai, tiek sienai. Tezėse taip pat ieškoma atsakymo į klausimą, ar tarp santykio ir jo pagrindo yra realus skirtumas. Teigiamą atsakymą į šį klausimą pateikė tomistinė pozicija, tvirtinusi, kad santykis ir jo pagrindas yra atskiri esiniai, skirtingai egzistuojantys. Tuo tarpu Viana pasirinko škotistinį požiūrį, skelbusį, jog tarp santykio ir to santykio pagrindo tėra galimas grynai formalus skirtumas. Vianos teigimu, „santykis yra tokiame santykyje su savuoju pagrindu, kad nuo pastarojo skiriasi ne kaip atskiras daiktas, bet vien savo formaliąja tvarka“ [8: t. 12]. Kitaip sakant, santykis skiriasi nuo savojo fundamento tik esme, o ne egzistencija, mat joks santykis negali egzistuoti atskirai nuo to santykio pagrindo. Tad baltos tvoros panašumo į baltą sieną atveju esinys, panašus į baltą sieną, realiai nesiskiria nuo tvoros, nes šis esinys yra tvora, įgijusi atsitiktinį baltumo požymį. Vadinas, santykis yra realiai neatskiriamas nuo savojo fundamento. Lygiai tokios pat pozicijos laikėsi Martynas Smigleckis. Jo nuomone, nėra jokio reikalo manyti, jog santykis skiriasi nuo savojo pagrindo egzistavimu, nes „nors

[santykio] fundamentas ir gali egzistuoti be santykio, tačiau santykis negali egzistuoti atskirai nuo pagrindo...“ [6: z. 1, 258].

Keletas Vianos tezių skiriama kokybės predikamento analizei. Kokybė suprantama kaip vienintelė kategorija, tikrąja prasme nulemianti kurį nors subjektą pagal tai, koks tas subjektas yra, ko negalima pasakyti apie kitus atsitiktinio požymio statusą turinčius predikamentus [9: t. 8]. Viana neišplėtoja šio apibrėžimo, tačiau neabejotina, kad tezėse laikomasi tradicinio scholastinio požiūrio į kokybę. Jis teigė, kad visos kategorijos, išskyrus substanciją, vienaip ar kitaip atsako į klausimą, koks yra kuris nors daiktas. Tačiau vienintelė kokybė visiškai betarpiškai apibrėžia, koks tas daiktas yra: didelis, žalias, kietas tokios ir tokios figūros ir t. t. Tuo tarpu kitos kategorijos rodo, koks yra subjektas vienu ar kitu atžvilgiu. Štai santykio predikamentas atsako į klausimą, koks yra daiktas pagal savo ryšį su kitu esiniu (panašus, identiškas, sūnus, tėvas ir t. t.); vietos kategorija nusako, koks yra subjektas savo užimamos vietos atžvilgiu (esantis namuose, lauke, žemėje, vandenyje ir pan.).

Kalbėdamas apie kokybės kaip atsitiktinio požymio santykį su savojo subjekto prigimtimi, Viana išskiria du galimus kokybės atvejus: būvį, arba pastoviąją kokybę (*habitus*)⁶, ir laikinąją kokybę, kurią Viana vadina diateze (*diathesis*). Pirmoji buvo suprantama kaip savybė, kurią labai sunku atskirti nuo jos subjekto. Tokios kokybės pavyzdys gali būti ugnies šiluma arba per ilgą laiką susiformavusi žmogaus dorybė. Tuo tarpu diatezė buvo apibrėžiama kaip kokybė, kuri neilgai teužsilaiko subjekte ir yra lengvai nuo jo atskiriama. Šios kokybės pavyzdžiu galėtų būti vandenyje esanti šiluma ar šaltis. Analizuodamas pastovią ir laikiną kokybę, Viana ištraukė į dar vieną scholastinį disputą. Jis stengėsi nustatyti, ar tarp būvio ir diatezės yra esminis ar grynai atsitiktinis skirtumas. Tomistinis požiūris tvirtino, kad būvis ir laikina kokybė skiriasi savo esmėmis. Mat šio požiūrio atstovai laikėsi nuomonės, kad buvimas tiek sunkiai, tiek lengvai nuo subjekto atskiriamu esiniu yra esminiai skiriamieji požymiai, būdingi tai pačiai giminei – kokybei. Taigi būvis ir diatezė yra atskiros šios giminės rūšys, kurios, savaime suprantama, iš esmės skiriasi. Tuo tarpu Amonijaus, Simplicijaus, Alberto Didžiojo ir kitų pasekėjai atmetė tokio skirtumo tarp pastovios ir laikinos kokybės galimybę. Šitokia pozicija buvo argumentuojama tuo, kad ta pati kokybės rūšis gali būti ir būviu, ir laikina kokybe. Štai kokio nors žmogaus dosnumo dorybė iš pradžių gali būti lengvai nuo jo atskiriama

kokybė, tačiau ilgą laiką praktikuojama, ši dorybė tame pačiame žmoguje gali tapti nuolatine kokybe. Vadinas, buvimas sunkiai nuo subjekto atskiriama esybė ir šitokio buvimo priešybė tėra atsitiktiniai kokios nors kokybės požymiai. Tad ir skirtumas tarp nuolatinės kokybės ir diatezės tėra atsitiktinis. Šiame dispute Viana buvo tomistinės pažiūros gynėjas. Jo tvirtinimu, „nuolatinė kokybė, kuri pagal savąją prigimtį sunkiai tegali būti atskiriama nuo subjekto, ne atsitiktiniu, o esminiu skiriamuoju požymiu yra atsiejama nuo diatezės, kuri savosios prigimties požiūriu yra lengvai atplėšiama nuo subjekto“ [9: t. 9]. Priešingo požiūrio laikėsi Vianos amžininkas Smigleckis, skelbęs atsitiktinį skirtumą tarp nuolatinės ir laikinos kokybės bei parėmęs savąją poziciją aukščiau nurodytais argumentais.

Keletas Vianos tezių skiriama kitoms Aristotelio kategorijoms (veikimui, patyrimui, buvimui tam tikrame laike bei vietoje, padėčiai ir turėjimui) bei po šių kategorijų einantiems postpredikamentams (supriešinimui, vienalaikiškumui, pirmumui, paskesnybei, judėjimui ir priklausymui). Tačiau šios tezės netaps mūsų analizės objektu, nes jose tėra pateikiami chrestomatiniai scholastiniai dalykai, netampantys scholastinių disputų objektais. Štai aptardamas šešias pasakutines kategorijas, Viana remiasi tradiciniu scholastiniu požiūriu, tvirtinančiu, jog jos nėra kokie nors nauji esiniai ankstesniųjų predikamentų atžvilgiu, nes šios šešios kategorijos kaip tik ir yra sudarytos iš keturių pirmųjų predikamentų [9: t. 10]. Tradicijos neišsižada ir postpredikamentų pristatymas, apibrėžiantis juos kaip tam tikras kategorijų sąlygas bei savybes ir pateikiantis įprastas šių postpredikamentų klasifikacijas [9: t. 11–12].

MOKSLINIO ŽINOJIMO KONCEPCIJA

Loginėse Vianos tezėse susiduriame su viena svarbiausių scholastinėje filosofijoje – mokslinio žinojimo, arba tiesiog mokslo (*scientia*), problema. Spręsdamas šią problemą, šis autorius pirmiausia nustato subordinuotojo mokslo statusą.

Scholastinėje filosofijoje atrandame keletą galimų mokslo skirstymų. Vienas jų yra mokslų diferenciacija pagal vadinamąjį subordinacijos principą, pagal kurį mokslui priskiriamas subordinuojančio (*scientia subalternans sive subordinans*) arba subordinuoto (*scientia subalternata sive subordinata*) žinojimo terminas. Tarp šių žinojimo formų yra toks skirtumas, kad subordinuojančio mokslo išvados yra ir esminės subordinuoto mokslo prielaidos. Kita vertus, subordinuoto mokslo objektą apima subordinuojančio mokslo objektas. Mat subordinuoto žinojimo objektas yra tam tikra subordinuojančio žinojimo objekto rūšis, arba pats subordinuojančio žinojimo objektas, įgijęs atsitiktinį skiriamąjį požymį. Antai fizika yra

⁶ Šios kokybės negalima painioti su dešimtąja Aristotelio kategorija *turėjimu*, kuriai taip pat priskiriamas terminas „habitus“.

subordinuota metafizikai, nes gamtos kūnas kaip fizikos objektas yra metafizikos objekto, t. y. būties kaip tokios, rūšis. Muziką taip pat privalu subordinuoti matematikai, nes jos objektas yra matematikos objektas skaičius, įgijęs atsitiktinę garsumo savybę.

Loginėse Vianos tezėse nerandame subordinuojančio bei subordinuoto mokslo apibrėžimų ar pavyzdžių. Tezių autorių tedomina klausimas, ar subordinuotas mokslas dar iki savo pajungimo subordinuojančiam žinojimui disponuoja tikrojo mokslo statusu. Viana teigiamai atsako į šį klausimą. Jo tvirtinimu, „subordinuotas mokslas, dar prieš jį pajungiant subordinuojančiam [mokslui], nors ir nėra užbaigtas⁷, vis dėlto neabejotina, jog yra tikras mokslas (*scientia vera*), ir jo objektas yra ne atsitiktinis, tačiau savaiminis esinys, kurio kiekviena dalis yra šio mokslo nagrinėjama“ [8: 60]. Vadinasi, Viana laiko subordinuotą mokslą vertu tikrojo mokslinio žinojimo statuso, nes šis mokslas netiria atsitiktinės būties. Tiesa, šis scholastas nepaaiškina, kodėl apie atsitiktinį esinį negali būti tikrojo žinojimo, tačiau galime spėti, kad tokį požiūrį Viana iškėlė remdamasis gana populiariu scholastiniu argumentu. Jis tvirtino, jog kadangi atsitiktiniam požymiui nėra būdinga būtina priklausomybė savajam subjektui, neįmanoma įrodyti, o kartu ir tikrai bei moksliskai žinoti, kad šis požymis priklauso šiam subjektui. Priešingą poziciją išreiškė Martynas Smigleckis. Tiesa, jis taip pat tvirtino, kad subordinuotas mokslas nusipelno tikrojo mokslinio žinojimo statuso, tačiau nesutiko su Vianos pažiūra, jog tikrasis mokslas neturi nieko bendra su atsitiktine būtimi. Mat Smigleckio manymu, subordinuoto mokslo objektas yra ne kas kita kaip subordinuojančio žinojimo objektas, įgijęs atsitiktinį skiriamąjį požymį, tuo tarpu atskiros subordinuojančio mokslo objekto rūšys priklauso subordinuojančio mokslo kompetencijai [6: z. 2, 205]. Kita vertus, subordinuoto žinojimo objektu negalime laikyti atsitiktinio esinio tikrąja to žodžio prasme, nes šio žinojimo objektas yra ne atsitiktinis požymis, bet subjektas, įgijęs minėtą požymį. Antai muzikinio žinojimo objektu laikome garsinį pavidalą įgijusį skaičių, t. y. skaičių, turintį atsitiktinį garsumo požymį [6: z. 2, 206]. Šis atsitiktinį skiriamąjį požymį įgijęs subjektas neabejotinai disponuoja tam tikromis būtinomis savybėmis, kurias pažinę pasiekiame tikrąjį žinojimą apie minėtąjį subjektą.

Vianos tezėse taip pat aptariamas tikėjimo ir mokslinio žinojimo santykis. Kitaip sakant, tezių autorius ieško atsakymo į klausimą, ar vieno ir to paties objekto atžvilgiu vienu ir tuo pačiu metu yra galimas tiek tikėjimo, tiek žinojimo aktas. Scholas-

tinėje filosofijoje pastebime dvejopą atsakymo į šį klausimą galimybę. Tomistinė pozicija tvirtino, jog vienu ir tuo pačiu laiku negalime ir žinoti, ir tikėti, kad kuris nors daiktas yra toks ir toks, nes mokslinis žinojimas ir tikėjimas yra priešingos pažinimo (*cognitio*) rūšys. Mat žinojimas yra aiškus ir akivaizdus kieno nors pažinimas, tuo tarpu tikėjimas kaip tik stokoja tokio aiškumo ir akivaizdumo. Aiškumas ir neaiškumas yra viena kitą naikinančios priešybės, todėl ir jomis disponuojantys mokslas ir tikėjimas negali tuo pačiu metu būti viename ir tame pačiame intelekto. Tad jeigu kuo nors tikime, mes to dalyko dar nežinome, o kai jau žinome, tada mums nebereikia tikėjimo. Priešingą tikėjimo ir žinojimo santykio interpretaciją pateikė škotistinio požiūrio reprezentantai. Jų tvirtinimu, mokslinio žinojimo ir tikėjimo negalima laikyti priešingomis pažinimo formomis, nes žinojimui būdingas aiškumas ir tikėjimui būtinas neaiškumas nėra priešybės tikrąja to žodžio prasme. Mat tikėjimo neaiškumas nėra kokia nors teigiama kokybė, kurios egzistavimas naikintų aiškumo egzistavimo tame pačiame intelekto galimybę. Tikėjimo neaiškumas tėra neigiama kokybė, kurią galėtume apibrėžti kaip aiškumo trūkumą, nes jeigu tikėjimas disponuotų koku nors teigiamu neaiškumu, toks tikėjimas būtų priskiriamas jau nebe pažinimui, o pastarojo priešingybei – nežinojimui (*ignorantia*). Taigi tikėjimas ir žinojimas jokių būdu nėra priešybės, o tik skirtingos pažinimo rūšys, ir ne bet kokios, o papildančios viena kitą. Mat daikto esmę reprezentuojančiu apibrėžimu besiremiantis ir įrodymo pasekme esantis mokslas yra akivaizdus ir tikras šio daikto pažinimas (*cognitio evidens et certa*). Tuo tarpu dieviškuoju apreiškimu paremtas tikėjimas nors paprastai ir stokoja akivaizdumo, vis dėlto gerokai pralenkia žinojimą savuoju tikrumu, nes tikėjimo šaltinis yra visagalis Dievas, kuris, būdamas visažinis bei disponuodamas visokeriopa tobulyste, tiesiog negali meluoti. Vadinasi, žinojimas papildo tikėjimą aiškumo, o tikėjimas žinojimą – tikrumo aspektu. Tad mokslinį žinojimą ir tikėjimą būtina laikyti viena kitą papildančiomis pažinimo rūšimis, kurios tuo pat metu to paties objekto atžvilgiu gali egzistuoti tame pačiame intelekto.

Šiame dispute dėl tikėjimo ir žinojimo santykio Viana pasirinko tomistinę poziciją. Jo tvirtinimu, „to paties [daikto] atžvilgiu tuo pat metu negalima turėti ir dieviškojo tikėjimo, ir žinojimo aktų, kad ir kaip lengvai šitai galėtų nutikti, jei būtų svarstoma prigimtis tokio mokslo, kuriam yra būdingas neaiškumas (*obscuritas*)“ [8: t. 60]. Tiesa, iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad Viana neatmeta galimybės, jog tuo pat metu tą patį dalyką galėtume ir žinoti, ir juo tikėti. Tam teuztektų disponuoti neaiškiu bei miglotu moksliniu žinojimu. Tačiau tokio mokslo nėra ir

⁷ Nėra užbaigtas, nes dar neturi savo esminių prielaidų, kurios yra būtent subordinuojančio žinojimo išvados.

negali būti, nes bet kurio mokslinio žinojimo esminė savybė yra akivaizdumas. O neaiškaus pažinimo statusas tėra būdingas tikėjimui, kurio neaiškumo kokybės negali dubliuoti joks žinojimas. Vadinasi, tam tikru laiko momentu kokio nors esinio atžvilgiu tegalime turėti arba mokslinį žinojimą, arba tikėjimą. Priešingą požiūrį išreiškė Vianos amžininkas Smigleckis, parėmęs savąją poziciją aukščiau išdėstytais argumentais.

IŠVADOS

Loginėms tezėms, parengtoms Vilniaus jėzuitų kolegijos moksleivių, vadovaujant filosofijos profesorius Petru Vianai, būdingas antrosios scholastinės filosofijos eklektizmas. Tačiau šį eklektizmą privalome laikyti minimaliu, nes tezėse vyrauja tomistinė pozicija, papildyta kai kurių kitų scholastikos autoritetų pažiūromis. Štai tirdamas ontologinį Aristotelio kategorijų statusą, aptardamas begalinę kiekybę, analizuodamas santykius tarp vietos ir paviršiaus, būvio ir kintamos kokybės, ieškodamas atsakymo į klausimą, ar tuo pat metu vieno ir to paties daikto atžvilgiu galimas tiek tikėjimo, tiek žinojimo aktas, Viana laikėsi tomistinės pozicijos. Kalbėdamas apie galimybę dieviškosios visagalybės dėka padaryti taip, kad vienas ir tas pats daiktas atsidurtų iš karto dviejose vietose, Viana laikėsi okamistinio požiūrio; skelbdamas, jog tarp santykio ir jo pagrindo tėra formalus skirtumas, scholastas išreiškė škotistinę poziciją, o aiškindamas kiekybės predikamento esmę, rėmėsi Fonsekos ir Pauliaus Soncino pažiūra. Tuo tarpu Vianos pateiktas universalijų ir logikos statuso sampratas galime laikyti eklektinėmis koncepcijomis. Pirmąją galėtume įvardyti kaip tarpinį variantą tarp nuosaikaus realizmo bei konceptualizmo. Tuo tarpu šiam scholastui būdinga logikos koncepcija yra ne kas kita kaip okamistinės bei aristotelinės pozicijų junginys.

Gauta
2001 05 07

Literatūra

1. Darowski R. *Filozofia w kolegiach jezuickich w Polsce w XVI wieku*. Kraków: Wydział filozoficzny towarzystwa jezusowego, 1994.
2. Darowski R. Piotr Viana SJ (1549–1609) i jego działalność filozoficzna w Polsce. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1978. T. 23. S. 35–53.
3. *Filosofija Vilniaus universitete 1579–1832*. Vilnius: Mintis, 1979.
4. Plečkaitis R. *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje. Filosofija Lietuvos mokyklose XVI–XVIII a.* Vilnius: Mintis, 1975.
5. Plečkaitis R. Vijana Petras. *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai*, t. 1: *Feodalizmo laikotarpis*. Vilnius: Mintis, 1980. P. 317–319.
6. Smigleckius M. *Commentaria in Organum Aristotelis (Vilnae, 1586–1587)*. Ed. L. Nowak. Warszawa: Akademia teologii jezuickiej, 1987. Zesz. 1, 2.
7. Suarez F. *Metaphysicarum disputationum tomi duo*. Moguntiae, 1614, t. 1.
8. Viana P. *Assertiones philosophicae ex praecipuis totius philosophiae Aristotelis difficultatibus*. Vilnae, 1578.
9. Viana P. *Assertiones logicae ex categoriis Aristotelis. Assertiones theologicae et logicae*. Vilnae, 1576. P. 7–12.
10. Viana P. *Assertiones philosophicae. Assertiones in gymnasio vilnensi societatis Jesu sub vernam studiorum institutionem hoc ordine mense aprili defendendae*. Vilnae, 1577. P. 9–15.

Vytis Valatka

LOGICAL THESES OF PEDRO VIANA

S u m m a r y

This article analyses logical theses prepared by students of Vilnius Jesuits' College in 1576–1578 under the guidance of Professor Pedro Viana. The author of the article focuses on a conception of logic's status, theory of universals' and interpretations of Aristotelian Categories, scientific cognition and the relation between science and Christian faith, contained in the above-mentioned theses. The analysis ends in the conclusion that these theses were written in the spirit of philosophical eclecticism peculiar to second scholasticism. Nevertheless, this eclecticism must be regarded as minimal, because the thomistic position supplemented with several views of other scholastic authorities prevails in the theses.